

Tarixi dəyişən sülh konsepsiyası Azərbaycanın dövlət siyasəti kimi

I MƏQALƏ

Beynəlxalq-hüquqi praktika

“Sülhsevərlik”, “dostluq”, “barış” və sair kimi anlayışların adı həyatda işlədilən mənalardan hər kəs bilir. Bu kimi terminlərin beynəlxalq hüquq müstəvisinə proyeksiyası isə artıq siyasi-nəzəri və fəlsəfi refleksiyadır. Burada “refleksiya” tam mənası ilə nəzəri sistemlər qurmağı ehtiva etmir - anlayışların mənalının elə sərhədlərinin empatiyasını nəzərdə tutur ki, düşüncə və fəaliyyəti həmin “sahədə” ahəngdar edə bilsin. Bu baxımdan latınca “reflectere” (“inikas”) olan refleksiyanın “sülhsevərlik”, “dostluq”, “barış” kimi anlayışların beynəlxalq hüquq kontekstində anlamı dövlətin liderinin problemi empatiyası ilə sıx bağlıdır. Faktıdır ki, ümumi adı “sülhsevərlik” və “sülh konsepsiyası” olsa da, hər bir dövlətin özünəxas konseptual və praktiki yanaşması mövcuddur. Yəni adı eyni olsa da, dövlətlərin sülhsevərlikləri və sülh konsepsiyaları məzmununda, strateji hədəf məsələsində fərqlənirlər. Ancaq dövlət səviyyəsində bu kimi anlayışlara konkret hüquqi məzmun verən bir neçə kriteriya vardır. Onlar BMT-nin Nizamnaməsində əks olunmuşlar.

BMT

Bu beynəlxalq təşkilatın Nizamnaməsinə uyğun olaraq beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında Bəyannamədə dövlətlərarası münasibətlərə aid olan “dost münasibətlər” anlayışı tərif edilmişdir. Bu, artıq beynəlxalq hüquqi praktikaya aid olan məsələdir. Bəyannamənin preambulasında dövlətlərarası aspektdə “dost münasibətlər”in semantikasına bir sıra parametrlər daxil edilmişdir. Onları qruplaşdırmaq olar:

- BMT-nin əsas məqsədləri olaraq beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmini, dövlətlərarası əməkdaşlığın dostluq kimi təşkilı;
- Xalqların bir-birinə tolerantlıq göstərməsi;
- Xalqların mehriban qonşular kimi sülh şəraitində yaşaması;
- Dövlətlərin bir-biri ilə sülh, təhlükəsizlik, beynəlxalq iqtisadi sabitlik, tərəqqi, xalqların rifahı üçün çalışması, diskriminasiyasız münasibətlər qurması.

Bu kriteriyalardan sülhsevərlik və əməkdaşlığın əsas prinsiplərini alırlar. BMT üçün onlar aşağıdakılardır:

- Beynəlxalq hüquq və təhlükəsizlik;
- İnsan haqları, diskriminasiyanın ləğv edilməsi, dini dözümsüzlüyün aradan qaldırılması;
- Dövlətlərarası münasibətlərin bərabər suverenlik və daxili işlərə qarışmama qaydalarına uyğun qurulması (iqtisadi, sosial, mədəni, texniki və ticari sahələrdə).

Bunlar beynəlxalq hüquqda sülh, dostluq, barış, mehriban qonşuluq və s. kimi anlayışların konkret məzmun aldığını göstərir. Belə alınır ki, hər hansı dövlətin sülh konsepsiyası və ya sülhsevərlik identifikasiyası yüksək siyasi, hüquqi, mədəni, mədəni kontekstə malikdir. Buna görə də istənilən sülh konsepsiyasını və ya sülhsevərlik identikliyinə dövlətin əldə etdiyi nailiyyətlərə görə qiymətləndirmək zəruridir. Bu bağlılıqda prinsiplərin əhəmiyyəti olan bir neçə termini də izah etmək lazımdır.

Hücum etməmək və ya “sülh şəraitində yaşamaq”

Dövlətin sülhsevər siyasətinin mərkəzində başqa dövlətə hücum etməmək şərti dayanır. Bu, adi hal deyildir. Məsələn, erməni siyasi şüuru əsrlərlə elə istiqamətlənmişdi ki, qonşu dövlət olan Azərbaycana hücum etməyi özünün təbii qaydası hesab edirdi. Bu, qondarılmış Ermənistan rəhbərlik edən hər bir şəxsin siyasətində özünün konkret ifadəsini tapırdı (deyəndə, Paşinyan yavaş-yavaş dəyişməyə meyllidir).

Deməli, ciddi siyasi, geosiyasi və dövlət səviyyədə “hücum etməmək” və ya “sülh

şəraitində yaşamaq” heç də şəxsin emosional durumunu ifadə etmir – o, əsaslı dövlət yaşamasının fəaliyyətində təsdiq olunmalıdır. Bu da o deməkdir ki, dövlət özü bu terminlərin siyasi, hüquqi və geosiyasi anlamalarını müəyyən etməlidir.

Onda müstəqil dövlət üçün hücum etməməklə sülh şəraitində yaşamağın mənasına uyğunluqları dövlətin məsələni siyasi və hüquqi anlama xüsusiyyəti ilə birbaşa bağlıdır və bu kontekstdə o, hər şeydən öncə siyasi-diplomatik fəaliyyətin xarakterinə aid olandır. Sözdə demək, sənəddə təsbit etmək hələ hücum etməmək və ya sülh şəraitində yaşamağa hazır olmaq deyildir. Dövlət rəhbərliyinin problemi konseptual anlaması ilə ona əməl etməsi ziddiyyət təşkil etməməlidir. Və bu davamlı olmalı, dövlət siyasətinin əsasına çevrilməlidir. Deməli, sülhsevərlik güc tətbiq etməkdən imtina etməkdə konseptual olaraq nəzəri və praktiki cəhətlərin sintezi kimi ehtiva edir.

Münəqişələrin həlli, əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım

Bunlar əsl sülhsevərlik üçün prinsiplərin fəaliyyət növləridir. Onlar bir-biri ilə sıx bağlıdır. Münəqişələri danışıqlar yolu ilə həll etməkdə səmimi olmaq dövlətin sülh konsepsiyasının ana xəttini təşkil etməlidir. Qarşı tərəf bu məsələdə səmimi olmasa, vəziyyət dəyişir. Onu məcburən sülhə gətirmək haqqı meydana çıxır. Deməli, realıqda münəqişənin dinc yolla həll edilməsi niyyəti birtərəfli deyil, həmişə ikitərəfli. Tərəflərdən biri bu qaydaya əməl etmirsə, bu prinsip müvəqqəti olaraq əhəmiyyətini və real həlledici gücünü itirir.

Bu özəlliyə qarşılıqlı yardımlaşma ciddi surətdə aiddir. Dövlət, ümumiyyətlə, paylaşmağı, yardımlaşmanı sevməlidir. Bu, birbaşa humanitarlığın göstəricisidir. Yardımlaşmada səmimi olmayan dövlət real anlamda sülhsevər və mehriban qonşuluğa uyğun davranan deyildir. Buradan da əməkdaşlığın gerçək və ya illüziya yaratmaq, yalandan görünümlü formalaşdırmaq kimi aldadıcı obrazı yarana bilər.

Deməli, beynəlxalq hüququn prinsipləri əsasında qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq dövlətin sülhsevərliyinin real göstəriciləridir. Nəhayət, bir nəzəri qeyd də vacibdir.

Hərbi bloklara qoşulmamaq

XXI əsrdə dövlətin identikliyinə xüsusi əhəmiyyəti olan faktorlardan biri onun hərbi bloklara münasibəti ilə bağlıdır. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ən ağır vəziyyətdə belə heç bir hərbi bloka qoşulmadı. Azərbaycan öz ərazisində olan bütün xarici hərbi bazaları çıxartdı. Bu proses 1989-cu ilin dekabrında “sərhəd hərəkəti”ndən başladı və bu günə kimi ona dəqiq əməl olunur. Azərbaycan Ermənistanın hərbi qruplaşmalarını, Rusiyanın hərbi bazalarını və sonra sülhməramlılarını məhz həmin prinsipə dəqiq əməl etməklə ölkədən çıxardı.

Beləliklə, Azərbaycan müstəqillik dövründə həqiqi mənada sülhsevər dövlət identikliyinə sahibdir. Onun fəaliyyəti ardıcıl olaraq xarici hərbi bazaların ölkədən kənarlaşdırılması istiqamətində davamlı olaraq qurulmuşdur. Bu proses indi də davam edir. Bəzən, qardaş Türkiyənin hərbi bazasının Azərbaycanda yerləşdirilməsinə çağırışlar eşidilir. Ancaq bu, mümkün deyildir, çünki Konstitusiya və Azərbaycanın dövlət identikliyi buna yol vermir.

Bunun fonunda Ermənistan tam anlamda sülh konsepsiyasına malik olmayan dövlətdir. O, bir hərbi blokun – KTMT-nin üzvüdür. İndi ondan yaxa qurtara bilmir. Bir sıra hallarda qurtuluş üçün başqa bir hərbi bloka, NATO-ya referens etməyə çalışır. Buna görə də Ermənistan KTMT ilə NATO arasında sıxılır.

Bunlar o deməkdir ki, Ermənistan hələ tam anlamda sülhsevər siyasətini formalaşdırmaqlıdır. Vaşinqtonda paraflan sülh sazişi həm də bu baxımdan İrəvan üçün əhəmiyyət

lidir. Çünki Azərbaycandan sülh məsələsində öyrənməli çox şeylər vardır.

Beləliklə, biz Vaşinqtonda əldə edilən razılaşmaların konseptual anlamı üçün əhəmiyyəti olan bir ümumiləşdirmə apara bilərik. Onun təməlinə, ümumiyyətlə, müstəqil Azərbaycan Respublikasının 1993-cü ildən təməli qoyulmuş Sülh Konsepsiyasının əsas müddəaları dayanır.

Vaşinqton zirvəsinə aparan sülh konsepsiyası

İndi Azərbaycan və dünya KİV-də Azərbaycanın Vaşinqtonda əldə etdiyi tarixi nailiyyətləri əsasən son illərin siyasi gündəmləri ilə izah edirlər. Bu, tamamilə təbii. Çünki bu prosesin XXI əsrdə memarı həqiqi anlamda Prezident İlham Əliyevdir. ABŞ Prezidenti Donald Tramp da dünya miqyasında sülh üçün vacib addımlar atır. Ayrıca, onun ailə dəyərlərinə verdiyi qiymət Azərbaycan da ailə barədə fikirlərlə uyğunluq təşkil edir.

ABŞ-nin Respublika partiyası sağ mərkəzçi və konservativ yönəli təşkilat kimi fəaliyyətində mədəni-əxlaqi dəyərləri və ailə dəyərlərini qorumağı ciddi nəzərə alır. D.Tramp da bu dəyərlərə böyük önəm verir. Azərbaycanın cəmiyyət əməlləri aspektində sosial özünü təşkilə baxışlardakı bu yaxınlıq, əlbəttə ciddi faktordur. Onun siyasətdə də təsiri mühüm məsələdir.

Vaşinqtonda Azərbaycan Prezidentinin D.Trampa müraciəti “Siz möcüzəyə imza atdınız” deməsi, Cənubi Qafqaz kontekstində dərin tarixi, siyasi və geosiyasi anlamı olan tezisdır. Bu, çox uğurlu və milli maraqları həmişə üstün tutan qətiyyətli və yüksək zəkali bir dövlət başçısının, liderin və diplomatın mühüm tezisidir. Onu tam dərk etmək üçün öncə Azərbaycan Respublikasının 1993-cü ildən başlayaraq davamlı surətdə həyata keçirilən sülh konsepsiyasının başlıca müddəalarına bu günün realıqları işığında bir daha baxmalıyıq.

Güclü müstəqil dövlətin sülhsevərliyi

Heydər Əliyev ümumi halda müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət identikliyinə və milli ideyasını müəyyən edəndə təsadüfən baza prinsipləri sırasında ərazi bütövlüyünü xüsusi vurğulamırdı. Çünki ərazi bütövlüyü pozulmuş heç bir dövlət nə müstəqil, nə də suveren ola bilməz. Gerçəkçi sülh konsepsiyasına isə yalnız və yalnız əsl müstəqil və suveren dövlət malik ola bilər. Qalan bütün hallarda o, gözəl söz yığımından başqa bir şey deyildir.

Dövlətin ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi isə onun güclü dövlət kimi formalaşması ilə birbaşa bağlıdır. Güclü dövlət Heydər Əliyevin konsepsiyasında güclü iqtisadiyyata, cəmiyyətə və müdafiə imkanlarına malik olan dövlət kimi xarakterizə olunur.

Deməli, 1993-cü ildən başlayaraq Azərbaycan dövləti sülhsevərliyin həyata keçirilməsinin təməlinə güclü, müstəqil, hüquqi, ərazisi bütöv və tam suveren dövlətin formalaşdırılmasını görürdü. Tarix Ulu öndərin tam haqlı olduğunu sübut etdi.

Bu sülhsevərlik konsepsiyasını Prezident İlham Əliyev davamlı olaraq reallaşdırdı və 2020-ci ilin payızında, sonra isə 2023-cü ilin yenə payızında Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi güclü, sülhsevər və regional miqyasda “oyunqurucu” ölkə olduğunu dünyaya nümayiş etdirdi. Böyük mənada hər şey, o cümlədən indi haqlı olaraq fəxarətlə bəhs etdiyimiz Vaşinqton razılaşmaları buradan başladı! Bu tezisdə yuxarıda sülh və barış haqqında vurğuladığımız siyasi-nəzəri məqamların, onların praktiki həyata keçməsi prosesi ilə daxili bağlantısı ifadə edilmişdir.

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru